RSMH
RIKSFÖRBUNDET FÖR SOCIAL & MENTAL HÄLSA

2026-05-18

Handläggare: Åke Nilsson, LL.M.

Diarienr: Ju2026/00322

Regeringskansliet
Justitiedepartementet
103 33 Stockholm

ju.remissvar@regeringskansliet.se
ju.L5@regeringskansliet.se

RSMH:s yttrande över betänkandet Straffansvar för deltagande i och samröre med kriminella sammanslutningar (SOU 2026:13)

Innehållsförteckning

RSMH:s yttrande över betänkandet Straffansvar för deltagande i och samröre med kriminella sammanslutningar (SOU 2026:13) 1
1. Inledning 2
2. Utgångspunkter 3
3. Övergripande kritik av lagförslaget 4
4. Kriminaliseringens räckvidd och rättssäkerhet (kap. 10, 13 och 14) 6
4.1 Förhållandet till legalitetsprincipen 6
4.2 Beviskrav och ansvarsförskjutning 7
4.3 Gränsdragning mot vardagliga och sociala handlingar 7
4.4 Särskild betydelse för personer i psykisk och social utsatthet 7
4.5 Proportionalitet och systemeffekter 8
4.6 Sammanfattande bedömning 8
5. Samröresbrottet – kriminalisering av närhet, utsatthet och beroende (kap. 13) 8
5.1 En vid och funktionellt definierad ansvarskrets 9
5.2 Relationer och beroendeställningar – en otillräckligt analyserad dimension 9
5.3 Risk för att brottsoffer omfattas av straffansvaret 9
5.4 “Ägnat att” – särskilt problematiskt i relationskontext 10
5.5 Särskilda konsekvenser för personer med psykisk ohälsa 10
5.6 Förhållandet till CRPD och rätt till likhet inför lagen 10

RSMH – Riksförbundet för social & mental hälsa | 08-120 080 40 | rsmh@rsmh.se | org.nr 802005–6985

6. Tvångsmedel – ett orimligt intrång kopplat till otydliga brott (kap. 14) 12
6.1 Kopplingen mellan otydliga brottsrekvisit och ingripande tvångsmedel 12
6.2 Proportionalitetsprincipen under press 12
6.3 Risk för övervakning baserad på social kontext 12
6.4 Särskilda risker för personer i utsatthet och förhållandet till CRPD 13
6.5 Systemeffekter för delaktighet, tillit och inkludering och rättsstatlig legitimitet 13
7. Föreningsfriheten – en principiell förskjutning (kap. 3 och 11) 14
7.1 Föreningsfriheten som rättsstatlig grundprincip 14
7.2 Från handling till tillhörighet och ett utvidgat deltagandebegrepp 14
7.3 *"Chilling effect"* och socialt utanförskap 15
7.4 Proportionalitet och alternativa åtgärder 15
7. 5 Sammanfattande bedömning och förslagets förhållandet till CRPD 15
8. Den grundläggande bristen – frånvaro av social analys (kap. 10 och 16) 16
8.1 En obalans mellan problemformulering och åtgärdsval 16
8.2 Bristande analys av sociala drivkrafter samt distinktionen mellan symtom och orsak 16
8.3 Sammanfattande bedömning och förhållandet till CRPD 17
9. Sammanfattande ståndpunkt 18

1. Inledning

Riksförbundet för Social och Mental Hälsa (RSMH) organiserar sedan 1967 människor med egen erfarenhet av psykisk ohälsa. En betydande del av våra medlemmar lever med långvariga och allvarliga psykiska funktionsnedsättningar, ofta i kombination med social utsatthet, ekonomisk marginalisering och bristande tillgång till adekvata stödinsatser.

RSMH är medlem i paraplyorganisationen Funktionsrätt Sverige, vilken är remissinstans i förevarande ärende (Ju2026/00322). Funktionsrätt Sverige har valt att inte avge ett samlat yttrande utan uppmanat medlemsorganisationerna att lämna synpunkter självständigt. Mot denna bakgrund avger RSMH härmed ett eget yttrande.

RSMH vill inledningsvis framhålla att det aktuella betänkandet inte enbart aktualiserar frågor om brottsbekämpning. De föreslagna åtgärderna aktualiserar i grunden rättsstatliga principer, frågor om rättssäkerhet samt skyddet för grundläggande fri- och rättigheter. Förslagen berör därmed centrala avvägningar i relationen mellan statens intresse av effektiv kriminalitetsbekämpning och individens rätt till skydd mot oproportionerliga ingripanden.

RSMH företräder grupper som, utifrån såväl forskning som samlad brukarerfarenhet, i högre utsträckning än befolkningen i övrigt befinner sig i situationer av social utsatthet och beroendeställning. Dessa omständigheter är av direkt betydelse vid bedömningen av lagstiftningens konsekvenser. Särskilt gäller detta lagstiftning som innebär en utvidgning av det straffbara området eller en förskjutning av straffansvar från konkreta gärningar till mer svåravgränsade former av deltagande eller samröre.

Mot denna bakgrund vill RSMH understryka vikten av att de synpunkter som lämnas från funktionsrättsorganisationer – och som utgår från kunskap om målgruppers faktiska livsvillkor – beaktas i den fortsatta beredningen. En rättssäker och ändamålsenlig lagstiftning förutsätter att

RSMH – Riksförbundet för social & mental hälsa | 08-120 080 40 | rsmh@rsmh.se | org.nr 802005–6985

även konsekvenserna för särskilt utsatta grupper beaktas systematiskt och inte reduceras i den sammanvägda bedömningen.

RSMH:s utgångspunkt i detta yttrande är att lagstiftning som avser att begränsa grundläggande fri- och rättigheter måste uppfylla högt ställda krav på tydlighet, förutsebarhet och proportionalitet. Detta gäller i synnerhet när lagstiftningen riskerar att få ingripande konsekvenser för grupper som redan befinner sig i en utsatt position i samhället.

2. Utgångspunkter

RSMH:s verksamhet och arbete utgår från ***en rättighetsbaserad syn på individen***, där alla människor – oavsett psykisk hälsa, funktionsförmåga eller social situation – ska ges reella förutsättningar att utöva makt och kontroll över sina liv. Detta förutsätter tillgång till ändamålsenliga stödinsatser, fungerande samhällsstrukturer och ett rättssystem som präglas av likhet inför lagen, rättssäkerhet och respekt för individens värdighet.

Denna utgångspunkt är inte enbart normativ utan vilar på Sveriges internationella åtaganden, särskilt enligt FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD). Av konventionen följer att personer med funktionsnedsättning ska tillförsäkras fullt och effektivt åtnjutande av alla mänskliga rättigheter på lika villkor som andra. Detta innefattar såväl skydd mot diskriminering som en skyldighet för staten att aktivt undanröja hinder för delaktighet, inkludering och rättssäker tillgång till rättssystemet.

RSMH:s bedömningar i detta yttrande grundar sig på en samlad kunskapsbas som omfattar såväl direkta brukarerfarenhet som en dialog med etablerad forskning om psykisk ohälsa, social utsatthet, marginalisering och kriminalitetens sociala drivkrafter. En central utgångspunkt är att det inte finns någon entydig eller direkt koppling mellan psykisk ohälsa i sig och brottsliga handlingar. Däremot visar såväl forskning som erfarenhet att faktorer såsom fattigdom, social exkludering, trauma, bristande tillgång till stöd samt skadligt bruk eller beroendeproblematik kan öka risken för att individer befinner sig i sammanhang där kriminalitet förekommer.

Det är således inte ohälsan i sig utan de livsomständigheter och strukturella villkor i vilka människor befinner sig som utgör centrala riskfaktorer. Detta är av särskild betydelse i förhållande till det aktuella betänkandet, som i flera delar tar sikte på att kriminalisera handlingar i ett tidigare led än den konkreta brottsutövningen, inklusive handlingar som bedöms vara "ägnade att främja, stärka eller understödja" brottslighet utan krav på faktisk effekt.

RSMH vill därför understryka att en sådan konstruktion – som innebär att straffansvaret i ökad utsträckning knyts till funktionella bidrag till en verksamhet snarare än till konkret brottslig gärning – ställer särskilt höga krav på precision och konsekvensanalys. När kriminaliseringens räckvidd omfattar handlingar som typiskt sett förekommer i sociala relationer, beroendeförhållanden eller vardagliga sammanhang (till exempel upplåtelse av bostad, hantering av resurser eller rådgivning), uppstår en betydande risk för att lagstiftningen träffar även personer som inte har ett självständigt handlingsutrymme eller som agerar under påverkan av socialt tryck eller beroendeställning.

Utredningen framhåller att den organiserade brottsligheten kännetecknas av att flera personer bidrar i olika led, och att det finns ett behov av att kunna ingripa mot såväl utförare som personer som möjliggör brottsligheten genom stödjande funktioner. RSMH delar bedömningen att organiserad brottslighet ofta är beroende av ett bredare nätverk av aktörer. Samtidigt vill vi betona att de kategorier av personer som i betänkandet beskrivs som "möjliggörare" eller externa aktörer utgör en heterogen grupp, där även personer i utsatthet och beroendeställning kan komma att ingå.

RSMH – Riksförbundet för social & mental hälsa | 08-120 080 40 | rsmh@rsmh.se | org.nr 802005–6985

Personer med psykisk ohälsa och psykosociala funktionsnedsättningar befinner sig, enligt RSMH:s erfarenhet, oftare än andra i situationer där gränsen mellan självständigt handlande och anpassning till omgivningen är oklar. De kan också i högre grad än andra utsättas för påverkan, utnyttjande eller rekrytering i sammanhang där kriminalitet förekommer. Detta gäller särskilt i situationer där behovet av tillhörighet, trygghet eller ekonomiska resurser utnyttjas av andra aktörer.

RSMH vill också understryka att många personer som befinner sig i sådana miljöer inte enbart kan beskrivas som aktörer i brottsliga sammanhang, utan även som tidigare eller pågående brottsoffer. Erfarenheter av våld, exploatering eller andra former av utsatthet är vanligt förekommande i dessa grupper, ofta utan att adekvat stöd har erbjudits. Detta perspektiv saknas i stor utsträckning i betänkandets analys, trots att det har direkt betydelse för hur ansvar och skuld bör bedömas i en straffrättslig kontext.

RSMH menar därför att lagstiftningsåtgärder som syftar till att utvidga det straffbara området – särskilt sådana som tar sikte på deltagande, samröre eller andra stödjande funktioner – måste analyseras med särskild noggrannhet utifrån sina konsekvenser för personer i social och psykisk utsatthet. Detta gäller i synnerhet i de fall där kriminaliseringen inte förutsätter att någon konkret brottslig effekt visas, utan där bedömningen i stället utgår från handlingens potentiella betydelse för en brottslig verksamhet.

En ensidig betoning av straffrättsliga åtgärder, utan motsvarande analys av sociala drivkrafter och förebyggande insatser, riskerar i detta sammanhang att bli otillräcklig som brottsbekämpande strategi. Samtidigt finns en påtaglig risk att en sådan inriktning bidrar till ökad marginalisering, särskilt för grupper som redan har begränsade resurser att tillvarata sina rättigheter i kontakt med rättsväsendet.

RSMH:s utgångspunkt är därför att åtgärder mot organiserad brottslighet måste utformas så att de inte bara är effektiva i ett snävt brottsbekämpande perspektiv, utan även förenliga med grundläggande krav på rättssäkerhet, proportionalitet och icke-diskriminering. Detta inkluderar att lagstiftningens konstruktion, tillämpningsområde och praktiska konsekvenser analyseras särskilt i förhållande till grupper som riskerar att påverkas oproportionerligt, däribland personer med psykisk ohälsa och psykosociala funktionsnedsättningar.

3. Övergripande kritik av lagförslaget

Utredningen utgår i sitt betänkande från bedömningen att den organiserade brottsligheten utgör ett allvarligt och i vissa delar systemhotande samhällsproblem samt att det finns ett behov av att utvidga det straffbara området för att möjliggöra tidigare och mer effektiva ingripanden mot personer som bidrar till sådan brottslighet.

RSMH ifrågasätter inte denna problembeskrivning. Det står nog så klart att organiserad brottslighet i dess olika former medför betydande skada för enskilda, för samhällsfunktioner och för det demokratiska rättssamhället. RSMH delar också uppfattningen att brottsbekämpningen måste vara effektiv och att rättsväsendet behöver ändamålsenliga verktyg.

Den huvudsakliga invändningen från RSMH:s sida avser inte målsättningen i sig, utan den modell för kriminalisering som utredningen föreslår för att uppnå denna. Enligt RSMH innebär lagförslaget en principiell och långtgående förskjutning av straffrättens gränser, som inte i tillräcklig utsträckning analyseras eller problematiseras i betänkandet.

Utredningen framhåller att den föreslagna kriminaliseringen ska fungera som ett nytt och effektivt verktyg som möjliggör ingripanden även när det är oklart på vilket sätt en persons agerande har bidragit till konkreta brott, samt att även personer som bidrar i tidigare led i den brottsliga verksamheten bör kunna lagföras.

RSMH konstaterar att detta innebär en tydlig förskjutning från en straffrätt som i huvudsak är inriktad på konkretiserade gärningar, till en modell där ansvar i högre grad knyts till funktion, sammanhang och potentiell betydelse för brottslighet. Denna förskjutning aktualiserar centrala frågor i förhållande till de kriminaliseringsprinciper som enligt svensk rättstradition ska vara vägledande, såsom kraven på precision, förutsebarhet och behov.

Särskilt anmärkningsvärt är att den föreslagna kriminaliseringen i flera delar bygger på rekvisitet att en handling ska vara "ägnad att främja, stärka eller understödja" brottslighet, utan krav på att någon faktisk effekt inträffar. Detta innebär att straffansvar kan inträda även i situationer där det inte går att visa att brottsligheten har påverkats i det enskilda fallet, utan där bedömningen i stället grundas på en mer generell eller hypotetisk riskbedömning.

RSMH menar att en sådan konstruktion, i kombination med de vida och delvis öppna kategorier av handlingar som omfattas (t.ex. rådgivning, resursförmedling eller upplåtelse av utrymmen), innebär en betydande utvidgning av det straffbara området. Denna utvidgning riskerar att leda till gränsdragningsproblem och tillämpningssvårigheter, särskilt i fall där det är oklart hur det straffbara handlandet ska avgränsas från sociala relationer, vardagliga handlingar eller beteenden som i andra sammanhang är fullt legitima.

Utredningen framhåller att ett syfte med den föreslagna regleringen är att möjliggöra ingripanden mot personer som inte direkt utför brott, men som bidrar till att skapa förutsättningar för den organiserade brottsligheten, och att sådana gärningar i dag inte alltid träffas av befintlig lagstiftning.

RSMH delar uppfattningen att organiserad brottslighet ofta förutsätter stödjande funktioner. Men, noterar att betänkandet inte i tillräcklig utsträckning problematiserar vilka typer av situationer och personkategorier som därigenom inkluderas i det straffbara området. De exempel som ges i betänkandet omfattar bland annat hantering av resurser, upplåtelse av lokaler eller rådgivning, vilket är handlingstyper som även kan förekomma i sammanhang där individer agerar under påverkan av beroendeställning, social utsatthet eller andra begränsningar i handlingsutrymmet.

Detta gäller inte minst i relation till de grupper som RSMH företräder. Personer med psykisk ohälsa och psykosociala funktionsnedsättningar kan, som tidigare framhållits, ha ett begränsat faktiskt handlingsutrymme och kan befinna sig i situationer där deras agerande inte utan vidare kan likställas med självständigt och fullt informerat deltagande i en brottslig verksamhet. Utredningen behandlar inte dessa aspekter på ett tillräckligt systematiskt sätt, trots att de har direkt betydelse för såväl skuldfrågan som proportionalitetsbedömningen.

Vidare noterar RSMH att utredningen i sin behovsanalys betonar att lagstiftningen ska fungera som ett komplement till befintliga regler om medverkan och andra osjälvständiga brottsformer. Samtidigt innebär den föreslagna regleringen, enligt RSMH:s bedömning, inte endast ett komplement utan ***en normativ förskjutning av straffrättens funktion,*** där gränsen mellan förberedande handlingar, medverkan och självständigt straffansvar blir mindre tydlig.

RSMH menar att denna utveckling riskerar att underminera den systematik som finns i nuvarande straffrättsliga reglering, där ansvar i princip förutsätter en tydlig koppling till ett konkret brott eller till ett individuellt handlande med tillräcklig grad av bestämdhet. En vidgning av

RSMH – Riksförbundet för social & mental hälsa | 08-120 080 40 | rsmh@rsmh.se | org.nr 802005–6985

straffansvaret i enlighet med utredningens förslag riskerar att leda till en situation där det i praktiken blir svårare för den enskilde att förutse vilka handlingar som kan medföra straffansvar, vilket är problematiskt i ljuset av legalitetsprincipens krav.

Slutligen vill RSMH framhålla att utredningens analys i allt för begränsad utsträckning behandlar de potentiella negativa konsekvenserna av en sådan utvidgad kriminalisering för redan utsatta grupper. Även om betänkandet berör konsekvenser i bred mening, saknas en fördjupad analys av hur lagstiftningen kan komma att påverka personer i social och psykisk utsatthet, inklusive risken för att dessa grupper i ökad utsträckning blir föremål för straffrättsliga ingripanden utan att själva vara drivande aktörer i organiserad brottslighet.

Mot denna bakgrund menar RSMH att lagförslaget, i sin nuvarande utformning, innebär en alltför omfattande och otillräckligt analyserad utvidgning av det straffbara området. Även om syftet att bekämpa organiserad brottslighet är legitimt och nödvändigt, måste den valda lagstiftningsmodellen uppfylla högt ställda krav på rättssäkerhet, proportionalitet och precision. RSMH anser att det inte har visats att dessa krav är uppfyllda i den föreslagna regleringen.

4. Kriminaliseringens räckvidd och rättssäkerhet (kap. 10, 13 och 14)

Utredningen föreslår att ett särskilt straffansvar införs för deltagande i och samröre med kriminella sammanslutningar. Den föreslagna regleringen innebär i centrala delar att straffansvar kan inträda för handlingar som är "ägnade att främja, stärka eller understödja" en kriminell sammanslutnings brottslighet, utan krav på att det kan visas att någon konkret brottslig effekt har inträffat i det enskilda fallet.

Vidare framgår av förslagen att åklagaren inte behöver precisera vilka konkreta brott som har begåtts inom ramen för sammanslutningen, utan det är tillräckligt att visa att handlingen typiskt sett kan anses bidra till sådan brottslighet.

RSMH konstaterar att denna konstruktion innebär en väsentlig förändring av straffrättens traditionella avgränsning. Ansvaret knyts inte primärt till konkreta gärningar eller till faktisk medverkan i specificerade brott, utan till handlingars potentiella betydelse inom ett vidare sammanhang. Den straffbara zonen förskjuts därmed från identifierbar gärning till abstrakt riskbedömning.

4.1 Förhållandet till legalitetsprincipen

En grundläggande utgångspunkt i svensk straffrätt är ***legalitetsprincipen,*** som kräver att straffbud ska vara tillräckligt tydliga och förutsebara för att den enskilde ska kunna förutse när straffansvar kan inträda.

RSMH menar att den föreslagna regleringen aktualiserar betydande frågor i detta avseende.

Rekvisitet att en handling ska vara "ägnad att främja, stärka eller understödja" brottslighet är till sin natur öppet och kontextberoende. Dess tillämpning förutsätter en efterhandsbedömning av handlingens potentiella funktion i ett komplext socialt sammanhang.

Detta innebär, såvitt RSMH kan bedöma, att:

- gränsen mellan straffbara och icke straffbara handlingar blir svår att fastställa i förväg
- bedömningen i hög grad förskjuts från lagtext till rättstillämpning
- rättsläget riskerar att variera beroende på tolkning i enskilda fall

Mot denna bakgrund finns, menar RSMH, en påtaglig risk för att lagstiftningen inte uppfyller kravet på förutsebarhet i tillräcklig grad. Detta är särskilt problematiskt när straffansvar kan inträda i situationer *där det inte kan visas att någon konkret brottslig effekt har uppkommit.*

4.2 Beviskrav och ansvarsförskjutning

Utredningen anger uttryckligen att det inte krävs att åklagaren visar att brottsligheten faktiskt har främjats eller att en viss effekt har inträffat.

RSMH menar att denna ordning innebär en faktisk förskjutning av bevisbördan i praktiken. När kravet på konkret effekt utgår, blir det i stället avgörande hur handlingens betydelse bedöms i det enskilda fallet, ofta med stöd av generella antaganden om hur organiserad brottslighet fungerar.

Detta riskerar, enligt RSMH:s uppfattning, att:

- sänka tröskeln för straffansvar
- försvaga kopplingen mellan individuellt handlande och straffrättsligt ansvar
- öka utrymmet för bedömningar som bygger på tolkning snarare än verifierbara omständigheter

RSMH ser här en tydlig risk för att straffansvaret i praktiken förskjuts från vad en individ faktiskt har gjort till hur individens handlingar kan tolkas i relation till en bredare kontext.

4.3 Gränsdragning mot vardagliga och sociala handlingar

Utredningen anger att *deltagandebrottet* och *samröresbrottet* ska omfatta ett brett spektrum av handlingar, inklusive exempelvis hantering av resurser, upplåtelse av bostad eller lämnande av rådgivning. Samtidigt framhålls att rent vardagliga handlingar i sig inte ska omfattas…

RSMH menar att denna gränsdragning i praktiken är svår att upprätthålla. Många av de handlingar som anges i betänkandet förekommer i vardagliga och sociala sammanhang och kan ha olika betydelse beroende på kontext. Skillnaden mellan socialt samspel, beroendebetingat handlande och straffbart stöd blir därmed inte entydig. Något som, såvitt RSMH kan bedöma, lär skapa **en betydande risk för rättsosäkerhet, särskilt för personer som befinner sig i socialt utsatta eller beroendepräglade situationer** (läs: många av dem som RSMH företräder).

4.4 Särskild betydelse för personer i psykisk och social utsatthet

Utifrån RSMH:s perspektiv och samlade brukarerfarenhet finns det särskilda skäl att analysera lagstiftningens konsekvenser för personer med psykisk ohälsa och psykosociala funktionsnedsättningar. Detta inte minst då det enligt RSMH:s erfarenhet är så att människor i dessa grupper tyvärr oftare befinner sig i beroendeställningar, att deras handlingsutrymme i praktiken av olika skäl kan vara begränsat och att de i högre grad än många andra utsätts för påverkan, utnyttjande eller socialt tryck. Handlingar som utåt framstår som frivilligt stöd kan i sådana situationer i praktiken vara resultatet av rädsla för direkt eller indirekt våld, beroende, brist på alternativ eller ett behov av tillhörighet och trygghet.

Den föreslagna lagstiftningen gör i ytterst begränsad utsträckning åtskillnad mellan dessa situationer och sådana där individen agerar med självständigt uppsåt att främja brottslighet. Detta står, såvitt RSMH kan avgöra, i ganska stark spänning med CRPD:s krav på att det

svenska rättssystemet ska beakta individers faktiska förutsättningar och säkerställa jämlik tillgång till rättvisa.

4.5 Proportionalitet och systemeffekter

En central fråga är huruvida den av utredningen föreslagna utvidgningen av straffansvaret är proportionerlig i förhållande till sitt syfte. Utredningen framhåller att lagstiftningen ska fungera som ett effektivt verktyg för att motverka organiserad brottslighet och möjliggöra ingripanden i ett tidigare skede.

RSMH vill här framhålla att effektivitet i brottsbekämpningen inte kan bedömas enbart utifrån möjligheten att ingripa tidigare eller mot fler aktörer. Detta då en rättssäker lagstiftning också måste säkerställa att rätt personer träffas av straffansvaret, undvika att personer i utsatthet kriminaliseras likväl som upprätthålla balansen mellan statens befogenheter och individens rättigheter. Men, om nu lagstiftningen ska tillämpas som föreslaget på ett sätt som i praktiken omfattar personer med begränsad handlingsfrihet, riskerar den att få motsatt effekt och bidra till ökad marginalisering, minskat förtroende för rättssystemet och sämre möjligheter till återhämtning och delaktighet i samhället för många av de människor med psykisk ohälsa och funktionsnedsättning RSMH:s verkar för.

4.6 Sammanfattande bedömning

RSMH:s samlade bedömning är att den föreslagna regleringen innebär:

- en betydande utvidgning av det straffbara området
- en försvagning av kopplingen mellan konkret gärning och straffansvar
- ökade tolkningsutrymmen i rättstillämpningen
- och särskilda risker för personer i social och psykisk utsatthet

Något som väcker allvarliga frågor i förhållande till legalitetsprincipen, kravet på förutsebarhet likväl som proportionalitetsprincipen och kravet på icke-diskriminering enligt CRPD

RSMH bedömer att lagförslaget i denna del inte uppfyller de krav på rättssäkerhet och precision som bör ställas på straffrättslig lagstiftning.

5. Samröresbrottet – kriminalisering av närhet, utsatthet och beroende (kap. 13)

Utredningen föreslår i sitt betänkande att ett särskilt brott – samröre med en kriminell sammanslutning – införs, vilket omfattar en rad handlingar utförda av personer som inte själva deltar i organisationens verksamhet men som genom olika former av stöd anses bidra till dess brottslighet. Som exempel på straffbara handlingar anges bland annat att en person:

- upplåter bostad eller lokal,
- hanterar resurser eller betalningsmedel,
- lämnar juridisk, ekonomisk eller teknisk rådgivning, eller
- lämnar “annat liknande stöd”.

Straffansvar förutsätter härvidlag att handlingen är “ägnad att främja, stärka eller understödja” sammanslutningens brottslighet, men inte att någon faktisk effekt kan visas i det enskilda fallet.

5.1 En vid och funktionellt definierad ansvarskrets

RSMH konstaterar att *samröresbrottet,* till sin konstruktion, innebär en utvidgning av straffansvaret till att omfatta personer i den brottsliga organisationens närhet, snarare än personer som själva deltar i brottslig verksamhet. Till skillnad från *deltagandebrottet* riktar sig *samröresbrottet* i hög grad mot handlingar som:

- sker i vardagliga sammanhang
- utförs i relation till andra personer
- inte nödvändigtvis är kopplade till en identifierbar brottshändelse

Utredningen framhåller att sådana stödjande funktioner kan vara avgörande för den organiserade brottslighetens möjligheter att verka.

RSMH bestrider absolut inte denna analys som sådan. Däremot menar RSMH att den ansvarskrets som därigenom definieras riskerar att bli så vid att den även omfattar personer vars handlande inte är uttryck för självständigt brottsligt agerande, utan snarare för sociala relationer, beroendeförhållanden eller utsatthet.

5.2 Relationer och beroendeställningar – en otillräckligt analyserad dimension

De exempel som anges i betänkandet – särskilt upplåtelse av bostad och tillhandahållande av resurser – träffar handlingar som i praktiken ofta sker inom ramen för nära relationer eller beroendeförhållanden. Detta aktualiserar rent konkret situationer där en individ:

- lever i en relation präglad av våld, kontroll eller psykiskt beroende
- delar hushåll eller ekonomi med en person som är involverad i kriminalitet
- saknar faktisk möjlighet att motsätta sig eller begränsa den andres handlande

I sådana situationer kan exempelvis upplåtelse av bostad inte utan vidare betraktas som en självständig handling med syfte att stödja brottslighet. Den kan i stället vara en konsekvens av:

- ekonomiskt beroende
- hot eller rädsla
- brist på alternativa handlingsmöjligheter

RSMH menar att lagförslaget i denna del tyvärr inte i tillräcklig utsträckning beaktar dessa förhållanden.

5.3 Risk för att brottsoffer omfattas av straffansvaret

RSMH vill särskilt framhålla risken att samröresbrottet i praktiken kan komma att omfatta personer som befinner sig i en utsatt position i förhållande till den brottslighet som ska bekämpas. Det gäller exempelvis:

- personer utsatta för våld i nära relation
- personer i beroendeställning till kriminella aktörer
- personer som själva tidigare eller samtidigt utsatts för exploatering

Utredningen berör inte i någon större utsträckning denna dimension, trots att den är väl dokumenterad i forskning om både organiserad brottslighet och social utsatthet. RSMH menar att detta innebär en högst uppenbar risk för att lagstiftningen:

- i praktiken kriminaliserar personer i utsatthet
- suddar ut gränsen mellan förövare och offer
- försvårar möjligheterna för utsatta personer att söka hjälp

5.4 "Ägnat att" – särskilt problematiskt i relationskontext

Den rättsliga konstruktionen – att ansvaret knyts till handlingar som är ***"ägnade att"*** främja brottslighet – får särskild betydelse i den kontext som presenteras i 5.3 ovan. Ty när handlingar sker inom ramen för relationer eller beroendeförhållanden blir det ofta svårt att:

- avgöra avsikten bakom handlingen
- isolera handlingen från den sociala situation i vilken den sker
- bedöma individens faktiska handlingsutrymme

Detta innebär att bedömningen riskerar att i hög grad baseras på:

- yttre omständigheter
- associationer
- efterhandskonstruktioner av handlingens betydelse

RSMH menar att detta ökar risken för felaktiga eller oproportionerliga bedömningar, särskilt i fall där individens egen vilja eller avsikt varit begränsad.

5.5 Särskilda konsekvenser för personer med psykisk ohälsa

Utifrån RSMH:s samlade erfarenheter finns det skäl att särskilt uppmärksamma hur samröresbrottet kan komma att tillämpas på personer med psykisk ohälsa och psykosociala funktionsnedsättningar. Detta eftersom dessa personer:

- befinner sig oftare i ekonomiskt och socialt beroende av andra
- kan ha svårare att överblicka konsekvenserna av sina handlingar
- kan vara mer mottagliga för manipulation eller påverkan
- har oftare begränsade möjligheter att tillvarata sina rättigheter i rättsprocesser

Vidare kan den *"gemenskap"* som erbjuds i vissa kriminella sammanhang framstå som ett alternativ till social isolering och brist på stöd, vilket ytterligare komplicerar gränsen mellan frivilligt deltagande och utsatthet.

RSMH vill därför i detta sammanhang framhålla att denna typ av social dynamik – där utsatthet och tillhörighetsbehov utnyttjas – ***inte behandlas i betänkande***t, trots att den är central för förståelsen av hur människor dras in i dessa sammanhang.

5.6 Förhållandet till CRPD och rätt till likhet inför lagen

Enligt FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD) åligger det den svenska staten att säkerställa att personer med funktionsnedsättning inte missgynnas i rättssystemet, varken direkt eller indirekt. Följande bestämmelser är då särskilt relevanta i förhållande till den föreslagna lagstiftningen:

Artikel 5 (Likhet och icke-diskriminering) CRPD

Fastslår att alla personer är lika inför lagen och har rätt till lika skydd och lika nytta av lagen utan diskriminering.

Artikel 12 (Likhet inför lagen) CRPD
Slår fast att personer med funktionsnedsättning har rätt att erkännas som rättssubjekt på lika villkor och att utöva rättshandlingsförmåga med stöd.

Artikel 13 (Tillgång till rättsväsendet) CRPD
Kräver att staten säkerställer effektiv tillgång till rättvisa, inklusive processuella anpassningar för att möjliggöra faktisk delaktighet i rättsprocesser.

Artikel 14 (Frihet och personlig säkerhet) CRPD
Förbjuder frihetsinskränkningar som grundas på funktionsnedsättning och kräver att frihetsberövanden sker i enlighet med lag och utan diskriminering.

Artikel 17 (Skydd för fysisk och psykisk integritet) CRPD
Skyddar individens integritet och ställer krav på att rättssystemets åtgärder inte innebär oproportionerliga ingrepp.

Artikel 3 (Grundläggande principer) CRPD
Innefattar icke-diskriminering, självbestämmande och full delaktighet i samhället som övergripande tolkningsprinciper.

Det är RSMH:s uttryckliga uppfattning att det föreslagna *samröresbrottet,* i sin nuvarande utformning, riskerar att få indirekt diskriminerande effekter i strid med dessa bestämmelser.

Detta särskilt då den föreslagna lagstiftningen:

- bygger på öppna och kontextberoende rekvisit (“ägnat att…”)
- riktar sig mot handlingar som ofta sker i beroenderelationer
- saknar tydliga mekanismer för att beakta individers faktiska handlingsutrymme

Några konkreta exempel på detta är menar RSMH hur **artikel 5 (icke-diskriminering) CRPD** riskerar att åsidosättas genom att grupper med sämre sociala förutsättningar i praktiken träffas oftare av lagstiftningen. **Artikel 12 (rättshandlingsförmåga) CRPD** riskerar att undergrävas om rättssystemet inte beaktar behov av stöd och faktiska begränsningar i handlingsförmåga, även **artikel 13 (tillgång till rättvisa) CRPD** aktualiseras eftersom dessa grupper ofta har sämre möjlighet att förstå och försvara sig i komplexa rättsliga bedömningar. Medan **artikel 14 (frihet och säkerhet) CRPD** aktualiseras genom risken för frihetsberövanden baserade på otydliga och expansiva brottsrekvisit och exempelvis **artikel 17 (integritet) CRPD** aktualiseras genom att rättsliga ingripanden kan ske utan tydlig proportionalitetsgrund i det enskilda fallet

Mot denna bakgrund menar RSMH att lagförslaget riskerar att:

- drabba grupper med svagare förutsättningar att försvara sina rättigheter
- träffa personer som oftare befinner sig i beroende- eller utsatthetsrelationer
- omfatta individer som har begränsad möjlighet att undvika riskmiljöer

RSMH – Riksförbundet för social & mental hälsa | 08-120 080 40 | rsmh@rsmh.se | org.nr 802005–6985

Detta aktualiserar frågan om lagstiftningen i praktiken uppfyller kravet på likhet inför lagen i materiell mening, i den betydelse som följer av CRPD.

6. Tvångsmedel – ett orimligt intrång kopplat till otydliga brott (kap. 14)

I kapitel 14 föreslår utredningen att de nya brotten deltagande i och samröre med kriminella sammanslutningar ska omfattas av ett utökat system av hemliga tvångsmedel, däribland hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation, hemlig övervakning, hemlig kameraövervakning och hemlig dataavläsning.

RSMH vill framhålla att det centrala problemet inte enbart är de enskilda tvångsmedlen i sig, utan kombinationen av dessa ingripande åtgärder med en straffrättslig reglering som samtidigt är vidsträckt och otydligt avgränsad. Det är, menar RSMH, denna kombination som ger upphov till ett strukturellt rättssäkerhetsproblem som betänkandet faktiskt inte tar ansvar för.

6.1 Kopplingen mellan otydliga brottsrekvisit och ingripande tvångsmedel

De föreslagna brotten är – som redovisats ovan – konstruerade så att straffansvar kan inträda utan krav på att någon konkret brottslig effekt kan visas, och utan att åklagaren behöver precisera vilka brott som har begåtts. När sedan dessa brottstyper kopplas till de mest ingripande formerna av hemliga tvångsmedel innebär det att:

- övervakning kan riktas mot individer utan att ett konkret brott kan avgränsas
- misstanke kan baseras på tolkningar av kontakter, relationer eller beteenden
- rättsliga garantier som traditionellt varit knutna till allvarlig och konkret brottslighet försvagas

RSMH menar att detta faktiskt innebär en tydlig förskjutning i rättsordningen där man går från *konkret gärning* till *misstanke om funktion eller sammanhang* liksom från *specificerat brott* till *riskbedömning av relationer*.

6.2 Proportionalitetsprincipen under press

Enligt både svensk rätt och Europakonventionen ska användning av hemliga tvångsmedel vara proportionerlig i förhållande till det ändamål som ska uppnås. Men, utredningen behandlar proportionalitetsfrågan i huvudsak utifrån ett övergripande brottsbekämpande perspektiv.

RSMH menar att en adekvat proportionalitetsbedömning måste ta hänsyn till två faktorer samtidigt:

1. **intrångets allvar (tvångsmedlen)**
2. **brottets precision och avgränsning**

I det aktuella förslaget kombineras istället mycket långtgående intrång i den personliga integriteten med brottstyper med låg grad av precision och hög grad av tolkningsutrymme. Något som skapar en obalans som innebär en påtaglig risk, menar RSMH, för att proportionalitetskravet inte uppfylls i praktiken.

6.3 Risk för övervakning baserad på social kontext

Utredningen framhåller att organiserad brottslighet ofta bygger på nätverk och relationer, och att det därför är nödvändigt att kunna ingripa även mot personer som befinner sig i dessa miljöer.

RSMH vill här understryka att när tvångsmedel kopplas till denna typ av analys uppstår ett system där:

- närhet till en miljö kan bli tillräckligt för ingripande
- indirekta kontakter kan ge upphov till övervakning
- sociala relationer riskerar att i sig bli misstankegrundande

Detta innebär en risk för att rättssystemet i praktiken rör sig mot ett läge där individer övervakas utifrån vilka de känner snarare än vad de gjort och gränsen mellan social kontext och brottslig handling suddas ut. RSMH menar att detta utgör en principiellt problematisk utveckling.

6.4 Särskilda risker för personer i utsatthet och förhållandet till CRPD

RSMH vill särskilt betona att de negativa konsekvenserna av denna utveckling inte kommer att fördelas jämnt i befolkningen. Utifrån såväl forskning som handfast brukarerfarenhet vet vi att personer med psykisk ohälsa och psykosociala funktionsnedsättningar tyvärr oftare befinner sig i sociala sammanhang som kan klassificeras som "riskmiljöer", är föremål för misstolkning i myndighetskontakter och har sämre förutsättningar att förstå och hantera rättsliga processer.

När tvångsmedel sedan tillämpas i kombination med otydliga brottsrekvisit innebär detta, menar RSMH, att dessa grupper löper en särskilt hög risk att bli föremål för ingripande åtgärder.

Denna problematik aktualiserar flera bestämmelser i CRPD:

Artikel 5 (icke-diskriminering) CRPD
Artikel 13 (tillgång till rättvisa) CRPD
Artikel 14 (frihet och personlig säkerhet) CRPD
Artikel 17 (skydd för integritet) CRPD

RSMH menar att den av utredningen föreslagna regleringen riskerar att få indirekt diskriminerande effekter, eftersom:

- övervakning i praktiken kan riktas mot personer med svagare social position
- dessa personer har mindre möjlighet att tillvarata sina rättigheter
- integritetsintrång kan ske utan att ett konkret brott kan påvisas

Något som är svårt, anser RSMH, att förena med konventionens krav på likhet inför lagen i materiell mening och ett rättssystem som aktivt beaktar utsatta gruppers situation

6.5 Systemeffekter för delaktighet, tillit och inkludering och rättsstatlig legitimitet

RSMH vill också peka på de bredare systemeffekterna av den föreslagna regleringen i den meningen att ett rättssystem där diffusa brottsdefinitioner kombineras med långtgående övervakningsbefogenheter riskerar att:

- undergräva allmänhetens förtroende för rättsstaten
- särskilt minska tilliten hos grupper som redan har svag anknytning till samhällsinstitutioner
- skapa en "chilling effect" där människor undviker social kontakt av rädsla för rättsliga konsekvenser

RSMH – Riksförbundet för social & mental hälsa | 08-120 080 40 | rsmh@rsmh.se | org.nr 802005–6985

Detta står i direkt motsats till visionen om ett samhälle präglat av principer om delaktighet, tillit och inkludering vilken är central för RSMH:s arbete för de vi företräder.

RSMH:s samlade bedömning är att den föreslagna ordningen:

- innebär att mycket ingripande tvångsmedel kopplas till otydligt avgränsade brott
- försvagar proportionalitetsprincipens praktiska tillämpning
- ökar risken för övervakning baserad på sociala relationer
- och riskerar att särskilt drabba personer i psykisk och social utsatthet

Mot denna bakgrund menar RSMH att det inte kan vara förenligt med en rättsstatlig ordning att först definiera brott på ett brett och otydligt sätt och därefter koppla dessa till de mest ingripande övervakningsverktyg som staten förfogar över.

RSMH kan därför inte här tillstyrka utredningens förslag i dess nuvarande utformning.

7. Föreningsfriheten – en principiell förskjutning (kap. 3 och 11)

Utredningens förslag bygger i väsentliga delar på att föreningsfriheten enligt 2 kap. regeringsformen ska kunna begränsas i syfte att möjliggöra en kriminalisering av deltagande i och samröre med kriminella sammanslutningar. Även om detta i betänkandet framställs som en nödvändig anpassning till förändrade kriminalitetsmönster, menar RSMH att det i praktiken rör sig om en grundläggande förskjutning i skyddet för en av de mest centrala fri- och rättigheterna i det svenska rättssystemet.

7.1 Föreningsfriheten som rättsstatlig grundprincip

Föreningsfriheten utgör, enligt såväl svensk grundlag som Europakonventionen, en bärande del av det demokratiska systemet. Den omfattar inte bara rätten att bilda och ansluta sig till sammanslutningar, utan även rätten att vara verksam tillsammans med andra i olika former av gemenskaper.

Detta skydd gäller, vilket framgår av förarbeten och praxis, även sammanslutningar som inte nödvändigtvis bedriver enbart laglig verksamhet. Skyddet är alltså inte begränsat till "godtagbara" eller av staten önskvärda former av organisering. Mot denna bakgrund ställs höga krav på lagstiftning som syftar till att begränsa föreningsfriheten. Sådana begränsningar måste i) ha ett legitimt ändamål, ii) vara nödvändiga och iii) vara proportionerliga i förhållande till detta ändamål.

7.2 Från handling till tillhörighet och ett utvidgat deltagandebegrepp

RSMH menar att det mest problematiska i lagförslaget inte enbart är att föreningsfriheten begränsas, utan hur denna begränsning är konstruerad. Genom att kriminalisera *"deltagande*" i en kriminell sammanslutning – i en mening som inte förutsätter konkret brottsligt handlande – sker en förskjutning från ansvar för vad en individ gör till ansvar för i vilket sammanhang individen befinner sig i. Något som innebär att i) närvaro i en miljö kan ges rättslig betydelse, ii) deltagande i sociala sammanhang kan omtolkas som straffbart och iii) gränsen mellan legitimt umgänge och kriminaliserat beteende blir mindre tydlig

RSMH menar att detta innebär ***en kvalitativ förändring av hur föreningsfriheten fungerar*** som skydd.

Utredningen framhåller vidare att deltagandebrottet inte kräver medlemskap, formell tillhörighet eller ens en entydig roll i en organisation. Det är med andra ord tillräckligt att en person agerar inom ramen för verksamheten eller utför handlingar som anses stödja denna. Något som innebär att ***deltagandebegreppet*** i praktiken blir mycket brett och inkluderar högst perifera funktioner, informella relationer liksom tillfälliga kontakter

RSMH menar att ett sådant deltagandebegrepp riskerar att urholka föreningsfrihetens kärna, eftersom det inte längre finns en tydlig gräns mellan att delta i socialt liv och att delta i en kriminaliserad sammanslutning.

7.3 *"Chilling effect"* och socialt utanförskap

Ett centralt problem i detta sammanhang, från RSMH:s perspektiv är risken för så kallade *chilling effects,* dvs. att människor av rädsla för rättsliga konsekvenser avstår från att:

- delta i sociala sammanhang
- söka stöd eller gemenskap
- eller upprätthålla relationer

RSMH vill särskilt betona att detta inte är en teoretisk risk. För personer med psykisk ohälsa och psykosociala funktionsnedsättningar är sociala sammanhang ofta:

- avgörande för återhämtning
- ett skydd mot isolering
- och en väg till delaktighet i samhället

En lagstiftning som skapar osäkerhet kring vilka kontakter och sammanhang som är rättsligt riskabla riskerar därför att få direkt negativa effekter för dessa gruppers livsvillkor.

7.4 Proportionalitet och alternativa åtgärder

Utredningen motiverar begränsningen av föreningsfriheten med behovet av effektiva verktyg mot organiserad brottslighet. RSMH ifrågasätter dock om den valda modellen verkligen uppfyller kravet på proportionalitet eftersom en proportionalitetsbedömning måste väga intrånget i grundläggande rättigheter mot den nytta som åtgärden förväntas uppnå.

I detta fall innebär lagförslaget ett omfattande intrång i föreningsfriheten i kombination med otydliga brottsrekvisit och betydande tillämpningsrisker

Samtidigt är det oklart i vilken utsträckning denna typ av kriminalisering faktiskt bidrar till att minska organiserad brottslighet, särskilt i förhållande till andra åtgärder såsom:

- sociala insatser
- förebyggande arbete
- och riktade insatser mot kärnaktörer

RSMH menar därför att proportionaliteten i den föreslagna begränsningen kan ifrågasättas.

7. 5 Sammanfattande bedömning och förslagets förhållandet till CRPD

Begränsningen av föreningsfriheten aktualiserar även, såvitt RSMH kan bedöma, Sveriges åtaganden enligt CRPD där särskilt relevanta bestämmelser är:

- Artikel 3 (grundläggande principer – delaktighet och inkludering) CRPD
- Artikel 5 (icke-diskriminering) CRPD
- Artikel 19 (rätt att leva självständigt och delta i samhället) CRPD

RSMH menar att lagstiftningen riskerar att på ett avgörande sätt försvåra social delaktighet för personer med psykisk ohälsa, förstärka redan existerande utanförskap och indirekt diskriminera grupper som har större behov av sociala nätverk. Genom att skapa rättslig osäkerhet kring socialt deltagande riskerar lagstiftningen att motverka CRPD:s grundläggande syfte.

RSMH:s samlade bedömning är att lagförslaget:

- innebär en principiell förskjutning från handling till tillhörighet
- utvidgar deltagandebegreppet på ett sätt som riskerar att urholka föreningsfriheten
- kan skapa en *chilling effect* som motverkar social delaktighet
- och riskerar att få särskilt negativa konsekvenser för personer i utsatthet

Därför menar RSMH att den föreslagna begränsningen av föreningsfriheten inte tillräckligt beaktar rättsstatliga principer, proportionalitet eller Sveriges internationella åtaganden.

8. Den grundläggande bristen – frånvaro av social analys (kap. 10 och 16)

Utredningen konstaterar att organiserad brottslighet är ett komplext samhällsproblem som påverkas av flera samverkande faktorer och att både brottsbekämpande och förebyggande åtgärder är nödvändiga. Trots detta är den huvudsakliga normativa slutsatsen i betänkandet att lösningen i första hand bör bestå i en utvidgad kriminalisering, i form av nya brottstyper riktade mot deltagande och samröre.

RSMH menar att detta utgör en grundläggande analytisk brist i betänkandet.

8.1 En obalans mellan problemformulering och åtgärdsval

Det finns i betänkandets analys och resonemang, i RSMH:s ögon, en tydlig diskrepans mellan den komplexa problembild som presenteras, och den lösningsmodell som föreslås. Utredningen beskriver organiserad brottslighet i termer av nätverksstrukturer, social rekrytering, användning av personer i olika roller och en bredd av funktioner i den kriminella miljön. Samtidigt behandlas i begränsad omfattning de sociala och strukturella faktorer som ligger bakom att individer överhuvudtaget hamnar i dessa miljöer.

Den praktiska slutsatsen, för RSMH som läsare, blir därmed att komplexa sociala problem möts med utvidgade straffrättsliga verktyg utan att motsvarande tyngd läggs vid åtgärder riktade mot de faktiska orsakerna.

8.2 Bristande analys av sociala drivkrafter samt distinktionen mellan symtom och orsak

RSMH kan konstatera att betänkandet endast översiktligt berör faktorer såsom:

- social utsatthet
- ekonomisk marginalisering
- psykisk ohälsa
- trauma och livsvillkor
- beroendeproblematik

Trots att dessa faktorer – enligt både forskning och brukarerfarenhet – är centrala för att förstå rekrytering till och kvarhållande i kriminella miljöer. Avsaknaden av en fördjupad analys av dessa dimensioner får flera konsekvenser. Det blir oklart vilka individer lagstiftningen träffar i praktiken. Risker för felriktad kriminalisering identifieras inte och proportionalitetsbedömningen försvagas.

RSMH menar att den föreslagna lagstiftningen i betydande utsträckning riktar in sig på att kriminalisera symtom snarare än att adressera orsaker. Detta gäller särskilt vad gäller *deltagandebrottet* (som tar sikte på funktion inom verksamhet) och *samröresbrottet* (som tar sikte på stödjande handlingar) vilka, såvitt RSMH kan förstå, främst kommer att fånga upp personer i periferin, i beroendeställning eller med begränsade handlingsalternativ snarare än de aktörer som de facto organiserar, leder eller strategiskt driver brottsligheten

I RSMH:s ögon framträder här en betydande risk för att lagstiftningen i praktiken får begränsad brottsbekämpande effekt samtidigt som den träffar redan utsatta grupper oproportionerligt

En central utgångspunkt i RSMH:s verksamhet är att psykisk hälsa, social hälsa och livsvillkor är ömsesidigt beroende och att individens handlingsutrymme måste förstås i sitt sammanhang. Detta innebär att handlingar inte kan bedömas isolerat från livssituation, ansvar måste analyseras i relation till faktiska förutsättningar och att delaktighet och inkludering är centrala rättighetsfrågor. RSMH menar att detta perspektiv saknas i betänkandet. Den föreslagna lagstiftningen utgår i stället från en modell där:

- individen förstås som fullt autonom aktör
- handlingar kan bedömas fristående från social kontext
- och ansvar kan knytas till funktion snarare än faktisk möjlighet att handla annorlunda

Detta innebär, menar RSMH, en grov förenkling som inte är förenlig med den kunskap som finns på området. RSMH vill framhålla att en lagstiftning som inte beaktar sociala drivkrafter riskerar att inte bara att missa målet – den kan också bidra till att reproducera de problem den avser att lösa. Detta då vi idag vet att kriminalisering av personer i utsatthet kan försvåra återhämtning, rättsliga ingripanden kan förstärka marginalisering och tilliten till samhällsinstitutioner kan minska bland de I grupper som redan har svag anknytning till arbetsmarknad och samhällsstruktur, sämre tillgång till stöd eller erfarenhet av negativa myndighetskontakter

8.3 Sammanfattande bedömning och förhållandet till CRPD

Frånvaron av en social och strukturell analys värd namnet i betänkandet aktualiserar även Sveriges åtaganden enligt CRPD. Särskilt relevanta är artikel 3 (delaktighet och inkludering), artikel 5 (icke-diskriminering) och artikel 19 (rätt att delta i samhället) CRPD. Här menar RSMH att en föreslagen lagstiftning som bortser från strukturella hinder och inte analyserar konsekvenser för utsatta grupper riskerar att få indirekt diskriminerande effekter och att motverka konventionens syfte.

RSMH:s samlade bedömning är att betänkandet saknar en tillräckligt utvecklad analys av de sociala drivkrafter som ligger bakom organiserad brottslighet, inte i tillräcklig grad beaktar vilka grupper som faktiskt träffas av lagstiftningen och därigenom föreslår åtgärder som riskerar att kriminalisera utsatthet

Därför menar RSMH att en lagstiftning som inte förmår att skilja mellan brottslighet och de sociala omständigheter som omger den riskerar att rikta sina åtgärder mot fel nivå i problemstrukturen.

En rättsstatligt hållbar strategi mot organiserad brottslighet förutsätter, menar RSMH, att straffrättsliga åtgärder kompletteras med, och balanseras mot, en fördjupad förståelse av de sociala villkor under vilka kriminalitet uppstår.

9. Sammanfattande ståndpunkt

RSMH delar utredningens bedömning att organiserad brottslighet utgör ett allvarligt samhällsproblem som kräver effektiva och samordnade åtgärder. Staten har ett legitimt intresse av att förebygga och bekämpa sådan brottslighet samt att skydda enskilda från våld, exploatering och otrygghet. RSMH ifrågasätter således inte behovet av utvecklade verktyg för brottsbekämpning.

Vår samlade bedömning är dock att det aktuella lagförslaget, i sin nuvarande utformning, innebär en för långtgående och otillräckligt analyserad utvidgning av det straffbara området och att det därigenom ger upphov till betydande rättssäkerhetsproblem.

RSMH:s kritik mot förslaget kan sammanfattas i följande huvudpunkter:

1. **Bristande precision och förutsebarhet**
   De föreslagna brotten bygger på öppna och kontextberoende rekvisit, särskilt formuleringen att handlingar ska vara "ägnade att främja, stärka eller understödja" brottslighet. Detta medför otydliga gränser för straffansvar, ökat beroende av rättstillämpningens tolkningar samt minskad förutsebarhet för den enskilde.

2. **Förskjutning av straffrättens gränser**
   Förslaget innebär en förskjutning från konkret gärning till funktion, relation och sammanhang. Vilket riskerar att försvaga kopplingen mellan individuellt handlande och straffansvar och innebär en principiell förändring av straffrättens struktur.

3. **Risk för kriminalisering av utsatthet**
   Lagförslaget omfattar handlingar som i praktiken ofta sker inom sociala relationer, beroendeställningar eller situationer av utsatthet. Det finns därmed en tydlig risk för att personer med begränsat handlingsutrymme träffas liksom brottsoffer och utsatta inkluderas i ansvarskretsen och gränsen mellan förövare och offer suddas ut.

4. **Oproportionerliga integritetsintrång**
   Kopplingen mellan otydligt definierade brott och långtgående tvångsmedel innebär en obalans i förhållande till proportionalitetsprincipen och innebär en risk för ingripanden utan tydlig koppling till konkret brottslighet.

5. **Otillräcklig social och strukturell analys**
   Betänkandet saknar en fördjupad analys av sociala drivkrafter bakom kriminalitet, psykisk ohälsa och utsatthet likväl som faktiska livsvillkor för de grupper som riskerar att omfattas. Detta innebär att lagförslaget riskerar att adressera symtom snarare än orsaker.

6. **Bristande överensstämmelse med CRPD**
   RSMH bedömer att förslaget aktualiserar betydande frågor i förhållande till Sveriges åtaganden enligt CRPD, särskilt avseende likhet inför lagen (art. 5 och 12), tillgång till rättvisa (art. 13), skydd mot oproportionerliga frihetsinskränkningar (art. 14), rätt till delaktighet och inkludering (art. 3 och 19). Det finns även en påtaglig risk för indirekt diskriminerande effekter, särskilt för personer med psykisk ohälsa och psykosociala funktionsnedsättningar.

RSMH – Riksförbundet för social & mental hälsa | 08-120 080 40 | rsmh@rsmh.se | org.nr 802005–6985

RSMH:s samlade bedömning är att lagförslaget:

- innebär en utvidgning av straffansvaret som inte är tillräckligt avgränsad
- medför ökade risker för rättsosäkerhet och godtycke
- har påtagliga negativa konsekvenser och bieffekter för redan utsatta grupper
- och i vissa delar riskerar att undergräva centrala rättsstatliga principer

RSMH uppmanar därför regeringen att omarbeta förslaget **i** grunden, med tydligare avgränsningar, stärkt rättssäkerhet och en integrerad analys av sociala konsekvenser.

I sin nuvarande form, riskerar detta lagförslag att flytta gränsen för vad som anses vara straffbart från handling till tillhörighet, från gärning till misstanke, och från rättssäkerhet till rättsosäkerhet. Det är en utveckling som RSMH starkt avråder från.

Riksförbundet för Social och Mental Hälsa

Jenny Wetterling
Intressepolitisk talesperson RSMH

Hanna Navier
t f Kanslichef

Kristina Båth Sågänger
Förbundsordförande

CC: Funktionsrätt Sverige
Nationell Samverkan för Psykisk Hälsa, NSPH
Sveriges Kommuner och Regioner, SKR
Institutet för mänskliga rättigheter